

С Т А Н О В И Щ Е

от проф. д-р Минко Стоев Хаджийски

за дисертационен труд на АДЕЛ ХАРБ

на тема: „ВЗАИМОВРЪЗКА МЕЖДУ АГРЕСИВНОТО ПОВЕДЕНИЕ

НА СТУДЕНТИТЕ И УПОТРЕБАТА НА ПСИХОАКТИВНО

ВЕЩЕСТВО ОТ ТИПА "АРГИЛ" “, представен за придобиване на

ОНС „Доктор“ в професионално направление 3.2„Психология“

Проблемът за връзката между агресията и тютюнопушенето с наргиле на пръв поглед изглежда не съвсем актуален и значим, погледнат от страна на нашата културна, психологическа и наркологична реалност. Но запознавайки се със задълбоченото проучване, представено от автора се вижда, че за определени среди от арабската академична общност, той е не само въпрос на научно занимание, но и социалнопсихологически феномен, заслужаващ внимание. От друга страна и у нас през последните години се наблюдава засилен интерес и практическа активност към това „занимание“ главно сред младите хора в тийнейджърска възраст. Самото пушене на тютюн, освен доказаните вредни последици изглежда има и други, които не са обект на психологическо внимание. Що се касае до формата под която се приема, а именно наргиле, тя се отличава от масовото пушене на цигари, главно поради социалния аспект, който води до особени интеракции, които съчетани с нарколептичния ефект на никотина и другите вещества в различните тютюневи смеси, може да доведе до промени в поведението, включително до агресия. Това авторът доказва убедително, защитавайки основната си теза, „че пушенето на наргиле не е безобиден начин за прекарване на времето с приятели, а значим обществен проблем.“

Дисертацията е в обем от 133 страници основен текст и се състои от въведение, преглед на литературата по изследователската тема, три отделни глави , общи заключения и препоръки, списък с използвана литература и 2 приложения. Дисертационният труд съдържа 2 фигури, 12 таблици и 4 графики, които представят резултатите от изследването.

Библиографската справка съдържа 189 заглавия английски, руски, арабски и иврит. Намирам използваната литература за достатъчно информативна по изследвания проблем.

Във *въведението* , освен представяне на проблема, авторът аргументира убедително необходимостта от задълбочени проучвания изразени в твърдението, че „засилената употреба се дължи на лесния достъп до наргиле за по-младото поколение, и е свързано с културни фактори. Посочва се, че в Израел са проведени няколко изследвания за пушенето на наргиле само в училищата и не са проведени проучвания сред студенти. Изследванията по въпроса за агресивното поведение сред студентите, се фокусират върху връзката между агресивното поведение и психологическото и социалното приспособяване. Отбелязва се, че пушенето на наргиле се подценява, макар че обикновено се случва в група, и крие опасности от рикоскови поведения при младите хора.

В *Първата глава* авторът прави преглед на няколко въпроса, които са свързани с пушенето. На базата на основни теории, обясняващи влечението . Изхождайки от вредните физиологични последици, той се насочва към Теорията за социалното учене на Бандура, Теорията на социалното съответствие , Бихевиористичната теория на Скинър и Психоанализата на Фройд. Подробно са разгледани влиянията на основните социални предиктори – семейство, групи, училище и институции.

Втората глава представя постановката и методологията на самото изследване. Същото се отличава с яснота, целенасоченост и задълбоченост в стремежа за установяване на различни корелативни зависимости между употребяващи /неупотребяващи /наргиле, агресивното поведение и факторите, свързани с тях. Целта е определена точно. Издигнатите 8 хипотези, отразяват нейното постигане, а задачите са адекватни. Методиката е опростена и се свежда до използване на два инструмента – въпросници.. Единият въпросник е авторски и касае употребата на наргиле от респондентите. Отговорите са степенувани в ликертова скала. Другият - Buss & Perry Aggression Questionnaire е по-новата версия /1992г/ на широко използвания въпросник от 50-те години на XX век на Buss & Durkee. Специално за целите на изследването той, макар и по-кратък е подходящ поради своята способност да измерва директно и по-съвременно агресивни реакции, свързани с емоционалното и поведенческо влияние на различни вещества, включително на никотина.

Респондентите 195 са достатъчни за целите, като са разделени по демографски показатели и специалности на обучение.

Резултатите са дадени по реда на издигнатите хипотези, обработени надлежно статистически. От проверените осем хипотези седем се потвърждават и само една осмата, касаеща местоживеенето се отхвърля.

Третата глава представлява анализ и обсъждане на резултатите на изследването. Статистическите данни са отнесени към основните допускания и са придружени от надлежни обяснения. В този смисъл следва да се посочат няколко важни според авторските виждания потвърждения. На първо място е изводът, че нагласите към пушенето на наргиле са ситуационно определени. Така също и факта, че положителното отношение към пушенето на наргиле е предиктор за пристрастяване към тютюнопушенето, което е доказано вредно. Съществен момент е

обстоятелството, че пушенето на наргиле обикновено се случва в група, а пушещият се чувства добре и това облекчава стреса му. Но това не води винаги към добро поведение. За това се доказва, че положителното отношение към пушенето на наргиле е предиктор за насилствено поведение на арабските студенти. Колкото по-положителни са нагласите към пушенето на наргиле, толкова по-високи са стойностите по скалите за агресивно поведение. Опеделена е и връзка между тютюнопушенето и академичните постижения на студента. Пушачите показват по-ниски академични постижения. Това е по-характерно за изучаващите се в природо-научни специалности, за сметка на тези в хуманитарни.

Полът е предиктор на нагласите към пушенето на наргиле. Нагласите на студентите от мъжки пол са по-положителни от тези на жените, което се дължи на биологични и етно-културни причини. Арабското общество смята пушенето на наргиле практикувано от млади мъже за по-приемливо от пушенето на млади жени

Важен момент, който се отбелязва в анализа е този, че пушенето на наргиле обикновено е в групи, което свързва социалнопсихологическите предимства на груповата принадлежност със субективното усещане за лично благополучие. На този фон повишените нива на агресия сред пушачите на наргиле остават непонятни и се нуждаят от допълнителни изследвания и обяснения.

Дисертационният труд завършва с резюме на заключенията и препоръки към политиките за намаляване на разпространението на тютюнопушенето. В дисертацията се разглеждат нагласите на студентите от висшите учебни заведения в арабското общество към пушенето на наргиле и връзката им с агресивното поведение. Пушенето на наргиле е опасно поведение, което води до пристрастяване и въвлечането на пушача

в рисковни поведения, включително употребата на токсини, алкохол и различни агресивни прояви.

Приносите са дадени от автора , разделени на научни и практически. Като най-значим може да се определи самото научно осветляване на опасността от един наглед безобиден проблем и неговото психологическо значение като предпоставка за по-сериозни здравни и социални последици.

Теоретичният обзор на изследването допринася за по-задълбоченото разбиране на пушенето на наргиле като рисково поведение сред младите арабски студенти както в Израел, но в световен мащаб. Като принос може да се определят и препоръките към държавната администрация и политиците при планирането за създаване на превантивни здравни програми за намаляване на пушенето сред младите хора и ограничаване на рисковите поведения, свързани с него.

Бележки. По същинската старана на дисертационният труд нямам значителни бележки. Считаю за излишно резюмето в началото, но това няма значение за общата положителна оценка. Като препоръка може да се отправи по-нататъшното изследване на феномена „групово забавление“ и агресия.

Заключение. Намирам дисертационният труд на Адел Харб за издържан, в научно отношение и полезен за практиката и гласувам положително за присъждане на ОНС „доктор“.

15.07.2024 г.

ПОДПИС:

/Проф.д-р М.Хаджийски/